

Paasonen Henrik kutatóútjai.

1940 január 2-án telt el 75 esztendő elhalt nagy tudósunk, a helsinki egyetem finnugor nyelvészeti tanára, Paasonen Henrik születése óta. Az évforduló alkalmából — jóllehet már elmúlt — engedjék meg nekem, hogy a következő lapokat e minden idők legnagyobb finnugor nyelvtudósa életművének szenteljem.

*

Paasonen Henrik életútja egyszerű volt, mint a mi egyetemi tanárainké általában. 1865-ben Mikkeliben született, ahol atyja, Paasonen Anders a kereskedői pályán működött; ritka fiatal korban, 1881-ben lett egyetemi hallgató, 1888-ban végzi el a bölcsészetet s 1893-ban lesz bölcsészdoktor. Ez utóbbi esztendőben kinevezik a finnugor nyelvészet magántanárává, 1904-ben pedig ugyane tudományszak tanárává a helsinki egyetemen. Közben néhány esztendeig mint tanulmányi főfelügyelő a főigazgatóságban működött.

Ezen egyenesvonalú keretekbe ritka gazdag tartalmú és termékeny életmunka illeszkedett be, amely részben hosszú évekig tartó kutató- és gyűjtőutakon, részben pedig a tudós csendes dolgozószobájában forrott ki.

Azok a tanulmányok, amelyeket Paasonen a tanári fokozat eléréseért végzett, tulajdonképpen a klasszikus filológia terére vezetnek, mivel a finn nyelvben elért dícséretes jegy mellett a római és görög irodalomban egyaránt a legmagasabb osztályzatot kapta. Mikor azonban **D o n n e r O t t ó**, a Finnugor Társaság alapítója olyan tehetséges fiatalembert keresett, aki vállalkozik a társaság támogatásával a mordvin nyelvnek a helyszínen való tanulmányozására, e célra **P a a s o n e n H e n r i k** ajánlkozott; meg is bízták e feladattal. 1889 február 21-én indult el aztán első kutatóútjára, amely egészen a következő február első napjaiig tartott. 1890 június és július hónapjaiban újból meglátogatta a mordvinokat s ellenőrizte és kiegészítette az első alkalommal gyűjtött anyagát.

1893 nyarán tette Paasonen, mint frissen kinevezett magántanár, harmadik utazását, ezúttal Magyarországra, hogy legdélibb rokonaink nyelvét elsajátítsa. Ez az út számára más

módon is nagyjelentőségűvé vált: megismerkedett egy fiatal magyar leánnyal, p a l á s t h i P a s k a y M á r i a J o z e f i n a S a r o l t á v a l, akivel a következő évben házasságra is lépett.

Az 1898. évben Paasonen, akinek a helsinki egyetem utazási ösztöndíjat adományozott, új kutatóútra indult, amelynek négy teljes évig kellett volna tartania. A munka szeptember derekán kezdődött és kezdetben ezúttal is a mordvin nyelvre és néprajzra irányult. 1899 áprilisától kezdve Paasonen egy egész esztendeig a tatár nyelv miseri nyelvjárását és a csuvast kutatta, aztán két és fél hónapig a cseremiszi nyelvet; majd 1900 júliusában Szibériába ment, hogy az osztjaki nyelvet tanulmányozza. Ez a munka egészen a következő év májusáig eltartott. Kutatónk ekkor hazalátogatott szülőföldjére, azonban már 1901 októberének a derekán ismét ebben a munkában találjuk, ezúttal Kazánban, ahol aztán továbbra is, főleg mordvin kutatásaival elfoglalva, egész 1902 augusztusáig tevékenykedett.

Nem akarok itt beható tájékoztatást adni Paasonen útjainak külső lefolyásáról és ezek tudományos eredményeiről. Viszont bizonyos fokig szeretném elkísérni a kutatót vándorlásain, szeretném útját valamilyen személyesebb szemszögből megvilágítani, munkamódszereit megtárgyalni, megfigyeléseit és változó hangulatait nyomon követni, azokról a személyekről szerzett benyomásait, akikkel érintkezésbe jutott, és a viszonyokra vonatkozó megállapítását, amelyek közt élnie kellett, szeretném érzékeltetni.

Paasonen, amennyire tudomásunk van róla, nem vezetett útinaplót. De meglehetősen sok érdekes dolgot szedhetünk ki hivatalos útjelentéseiből, különösen pedig levelezéséből.

*

Bizonyára maradandó élményt jelentett Paasonen számára első megérkezése egy mordvin faluba, az eldugott Aljkinóba, ahol néhány hetes pétervári és moszkvai tartózkodás után letelepedett. A szállás, ahova vitték, egy csinos kis házikó volt. Az első, amit belépésekor megpillantott, egy tehén volt, amely csendesen és megelégedetten kérődzve feküdt a padlón, közelében mordvin asszonyok és gyermekek, akik sajátságos nemzeti viseletükben a kemencepadkán heverésztek. A házikó — a tehén ellenére — máskülönben viszonylag tiszta volt, tanúsítja Paasonen. Azonban hosszabb időre kutatómunka helyéül nem volt használható, s így a sztaroszta segítségével keresett megfelelőt magának a faluban. Ebédet és vacsorát Paasonen a pópánál kapott.

Az idegen úr megjelenése az eldugott faluban már ezen az első tartózkodási helyen, ahogy aztán később máshol is mindenütt, mindenféle találgatásokra adott alkalmat. „Mindenféle lehető álhírek voltak forgalomban — meséli Paasonen —:

azt mondták, azért jöttem, hogy a földeket újból felosszam, elvegyem tőlük az erdőt stb. Azt is hitték, hogy itt ki akarom kémlelni, maradt-e fent valami a régi hitből, s mindenkit, aki megfigyelésem szerint még kitart mellette, Szibériába fogok küldeni.“ „Aztán úgy vélték tudni, hogy én vagyok őfelsége, a trónörökös, és egy más faluból való leszerelt katonát, aki katonai szolgálata folyamán Pétervárott látta a trónörököst, személyesen elküldtek, hogy állapítsa meg, tényleg a cár fia vagyok-e.“ Ez aztán az öregembereknek is határozottan állította, hogy Paasonenben a császár egyik rokonát ismeri fel, akit ő pétervári tartózkodása alatt látott. „De hiszen biztosan magatok is látjátok — mondotta —, hogy az az ember nem valami közönséges hivatalnok, nem ordít és nem üt, mint az ilyenfélék; ilyen barátságosan csak a császárifajták bánnak a néppel!“

Legelterjedtebb volt mégis az a vélemény, hogy az idegen a megtestesült antikrisztus. Még tíz évvel későbbi mordvin útjáról, 1899-ből is azt írja Paasonen, hogy az antikrisztusról való mesével majdnem minden helyen találkozott, ahol csak megjelent. „Bizonyos ellensúlyt jelentett — mondja Paasonen — legutóbbi tartózkodási helyemen az a tény, hogy az elhalt pápa nővérénél, egy aggszűznél laktam, aki nekem leányszobáját engedte át. És aztán ott járkáltak az asszonyok ki s be, hogy meglessenek, ami könnyű is volt, mivel az előtérből csak egy ajtónélküli nyílás vezetett a szobámba. „Az ember nem tudja igazán, hogy ez ember vagy mi“ — hangzott az asszonyok végső ítélete személyemről.“

A kikémlelésre vonatkozó gyanú, épp úgy mint az antikrisztusról szóló hírek is érthetők, mivel Paasonen a szógyűjtés mellett buzgón kérdezősködött a régi népköltészet, többek között mitológiai énekek, könyörgések és varázsló mondások iránt és azokat feljegyezte, és a régi néphithez tartozó, már kihalóban lévő áldozati szokások és hasonlók felől is tájékoztatta magát. Ugyanez a gyanú terjedt át Paasonen írástudó kisegítőire is, akik az ő bevezetése után a törzsükhöz tartozók közt önállóan gyűjtöttek néprajzi anyagot; — nekik azonban meg kellett elégedniük az antikrisztus segédei címmel. A legsúlyosabb keresztet e szerencsétlen embereknek igen gyakran a falusi rendőrök, a sotnikok jelentették, akik éppen olyan babonások voltak, mint a nép többi része és irgalmatlanul utasították ki őket faluról falura.

Mégis általában igazi barátságos bánásmódban és teljes megértésben részesítették Paasonent. „*Proben der mordwinischen Volksliteratur*“ c. műve bevezetésében így számol be a mordvinokhoz tett első útairól: „Egy tekintélyes erzjafamiliánál tudtam kibérelni egy üresen álló szobát, névszerint A r t a j e f é knél, melynek fejei, négy fitestvér, mindnyájan házasok, gyermekekkel és unokákkal pátriárkális módon,

a második legidősebb testvér jogára alatt rendesen együtt éltek. Így bevezetve, sikerült nekem nemsokára — ami egy idegen számára a mordvinok közt, ahogy én tapasztalatból tanúsíthatom, egyáltalán nem valami könnyű feladat —, a család bizalmát megnyernem, s ennek köszönhettem, hogy kívánságom, hogy a mordvin énekművészet egyes darabjait a házban hallhassam, készséges fogadtatásra talált. A családnak egy húszéves leánya, *A g a f i j a A r t e m e w n a* egy októberi estén összegyűjtötte az én szobámban az öt legjobb énekes leányt a szomszédságból, akik közt különösen *J e k a t e r i n a A n d r e j e w n a W d o w i n a* érdemel megemlést. Ez aztán legalább néhány tucatszor megisméltődött, éspedig, mint látszott, kölcsönös meglepedésre. A mordvin leányok a hosszú téli estéket himzómunkákkal töltik el és könnyen megérthetjük, hogy az én viszonylag jól világított szobám, ahol zavartalanul ennek a munkának szentelheték magukat és azt a barátnők körében nótaszóval élénkíthették, csakhamar kedvelt gyülekezőhellyé vált, mely alkalommal a pálinkásüveg, melynek tartalmát a mordvinoknál még a szebbik nem sem veti meg, ritkán hiányzott az asztalról. A lexikális gyűjtőmunka egyformaságában azok az esték, melyeket a természet ez egyszerű gyermekeinek a körében töltöttem el, kellemes változatosságban részesítettek s az előttünk lévő verses gyűjtemény nagyrészt nekik köszönheti létrejöttét.“

A szógyűjtés egyhangúságát illetőleg, amire itt Paasonen futólag utal, az összes nyelvkutatók tapasztalatai lényegében ugyanabban az irányban alakultak ki, mint az övéi. Különösen a nyelvmesternek az ilyen munka iránt tanúsított viselkedését világítja meg Paasonennek egy, 1899-ből való leveléből vett következő rész: „Ez az egyhangú munka még utólag is idegesít, és nem csoda, ha a nyelvmesterek is csak nagy kinnal s fáradsággal bírják ki. Az egyszerű paraszt számára egyáltalán nem szórakoztató, hogy már a második hete reggeltől estig itt üljön és számot adjon arról, hogy hívják ezt meg ezt a szót mordvinul, hogy van-e ilyen meg ilyen szó stb. Legjobb, ha az ember egy katonaviselt egyént tud kapni, aki tudja, hogy az embernek rendhez kell tartania magát. A többiek időről-időre felsóhajtanak: *Hospodi pomilui*, Istenem, bocsáss meg (erre mindig egy sóhaj következik), *spina bolit*, fáj a hátam, *golova kružitsja*, szédülök stb. ugyanebben a kellemes hangnemben. Meg kell vallanom, ezekért a szerencsétlen emberekért. akiket áldozatul választottam, valóban fáj a szívem.“

Ilyesféle tapasztalatok nem voltak alkalmasak arra, hogy kutatónk kellemes közérzetét, ami az ottani viszonyok közt még különben is sok kívánnivalót hagyott hátra, fokozza. Jellemző a következő, amit Paasonen négyéves útja első karácsonyesti ünnepéről 1898-ban barátjához, Sirelius kamarás, biztosítóintézeti tisztviselőhöz írt: „A tegnapi napot,

a karácsonyestét meghülés következtében nagyrészt ágyamban töltöttem. Este egy öreg mordvin jósnő részesített társaságában, aki először sorsvetéssel (41 babszeggel) konstataálta, hogy betegségem „egy halott átkából ered”, és aztán elmondott egy végnélküli varázsmondást, miközben egy kenyérdarabbal összes tagjaimat végigkente. Azonkívül azt mondta, hogy „a föld haragja” van bennem: egyszer leestemben a „földanyát” megharagítottam, ezért pedig el kell menni gyógyulás céljából hét keresztútra, de heves hurutom és a mostani hideg miatt, sajnos, hagynunk kell a dolgot magára. — Na persze, kelleme-sebb lett volna most együttülni a családdal a karácsonyfa alatt.“

*

A család Budapesten volt.

Elindulva szülőhazájából hosszú- oroszországi kutató- útjára 1898 júliusának elején Paasonen átutazott Magyarországon, ahol kb. két hónapig tartózkodott. A család akkor Budapesten maradt. De már április végén az is követte őt Oroszországba: Paasonenné és két gyermek, köztük a fiatalabbik, aki Magyarországon született, csak négy hónapos volt. A fiatal anyának nem csekély bátorságra volt szüksége, hogy a középeurópai nagyvárosból megtegye a hosszú utat Európa legelmaradottabb országába, amelynek nyelvét nem ismerte, csupán tót dajkájának, mint egyetlen segítségnek társaságában. Az utazás mégis simán telt el. Az apa Szamárában várt, és most először végre megpillanthatta fiát. A család néhány hétre a számarai kormányzóságban lévő Sergievskija vody fürdőhelyen telepedett le. Paasonen ugyanis vízkúrával akarta gyógyítani reumáját. A gyógykezelést már az előző nyáron megkezdte Magyarországon, a trencsénteplici szanatóriumban, és most folytatni akarta. A sergievski fürdőhely a legnagyobb mértékben el volt hanyagolva, de a kénforrás vize megtette a magáét.

Azonban a fürdőkúra szerepe jelentéktelen a szorgos munka mellett. Paasonen mordvin szótárával foglalkozik és átírja a segítői által összeírt új népköltészeti gyűjteményeket. „A Finn-ugor Társaság“ — jelenti Paasonen egy magánlevélben — „ezen a tavaszon bizonyos összeget utalt ki nekem, hogy született mordvinok közreműködésével folytatólagosan mordvin néprajzi anyagot gyűjtsek. Ehhez én korábbi adatszolgáltatóimat és egy, a pensai kormányzóságból való ujdonsült néptanítót vettem igénybe. Kevéssel ezelőtt egy hétig itt volt nálam itteni korábbi nyelvmesterem és egy másik a saratovi kormányzóságból, és különösen az előbb említett sok értékes anyagot gyűjtött össze, többek között áldozati imákat, és varázsmondásokat versekben, amelyek a finn varázsdalok származási kérdésének megoldására nagyjelentőségűek. Igen,

ez az első úti esztendő nyomokat fog hagyni maga után — teszi hozzá Paasonen — csak az a kár, hogy az új anyaggazdag tömege miatt nem tudok megc szabadulni mordvinjaimtól.“

Paasonenék szeptemberben a számarai kormányzóság Isakly nevű falujába költöznek, ahol a kereskedőnél igazán jó lakást tudnak bérelni. Most saját gazdaságuk van, sőt jószáguk is: egy malac, egy kotlós csirkékkel és néhány kacsa. Paasonenné már gyűjt télire is: almát és gombát tesz el. A gyermekek nőnek, fejlődnek és állandó öröm forrásai. „Hogy a háztartás ilyen vándorló népségnél, mint mi is vagyunk, nem valami mintaszerű, az magától érthető — írja P a a s o n e n —, de valahogy mégis jóra jövünk. A legrosszabban jár azonban az ember a cselédekkel; mi menthetetlenül el volnánk veszve, ha feleségem magával nem hozta volna Magyarországról a dajkát, aki minden tekintetben igen derék teremtés.“ Először egy ügyetlen és közönséges orosz nő volt a cseléd, később egy „félvad“ tatár nő jött a helyére, Paasonen nyelvmesterének a felesége. „Ő azonban valóságos gyöngyszem az orosz nőkhöz hasonlítva: megcsinálja és meg is akarja csinálni, amire képes; igaz ugyan, hogy rettenetesen bűzlik, de aligha jobban, mint az orosz nők. Csak elővigyázattal tudom őket néhány lépésnyire távoltartani magamtól. — Ennek az orosz népnek az alkalmatlanságáról senki sem tud magának fogalmat alkotni, aki csak szerencsétlenségére magán nem tapasztalhatta. Már csak mint embernek is szégyelnie kell magát, hogy ilyen emberek egyáltalán vannak. Mi lehet végül is ebből a népből“¹

Mindenek ellenére még a karácsony is másképp alakult, mint egy évvel azelőtt. „Mi is megpróbáltuk megünnepelni a karácsonyt, ahogy tudtuk“ — írja P a a s o n e n. Karácsonyfának használt lúcfenyőről természetesen szó sem lehetett, mert ezt a fajta fát csak néhány tucat mérfölddel odább lehetett

¹ Az oroszokkal szemben ugyanez az elutasító magatartás fejeződik ki egy másik levélben, amelyet Paasonen ezidőtájt Sireliushoz írt: „Igen, az orosz nép egyenesen rettenetes, lustaság tekintetében talán csak a Csendes-óceán szigeteinek növényevőivel hasonlítható össze, de szemtelenség és az önérzet hiánya tekintetében más emberekkel aligha. Magam részéről majdnem kész lennék arra, hogy aláírjam a Moskovskija Vjedomosti nézetét, hogy a jobbágyságot ismét vissza kellene állítani, ha ugyanis a felső rétegek nem volnának olyan fenekestől nyomorultak, amilyenek... Korábbi utazásaimon nem volt alkalmam, hogy a tulajdonképpeni orosz viszonyokat közelebbről megismerjem, de most, mikor hosszabb ideig maradok egy helyen, és valódi oroszokkal kerülök érintkezésbe, lassanként felnyílnak a szemeim. Igazán megérttem az eredeti M e s c s e r s z k i j herceget, a Grasdanin kiadóját, amikor legutóbb lapjában ezt a kérdést vetette fel: „Művelt állam vagyunk mi, vagy pedig csak úgy képzeljük magunkról?“ Mindeme nyomorúság ellenében megmarad az a vigasztalás, hogy a veszély számunkra nem olyan nagy, ahogy az ember első megijedéskor hinné.“ — Lásd erre vonatkozólag a következő részt.

volna felkutatni. „Karácsonyfául két nagyobb ág szolgált, egyik egy vörösfenyő, másik meg borókaág. Amikor a „fa” tarka papírszalagokkal s hasonlókkal fel volt díszítve, úgy hatott, mintha tele lett volna. Szamárából tudtunk hozatni a gyermekeknek valami karácsonyi ajándékfélétet.“

A tél tart tovább. A gyermekek meleg szőrméikben egész nap kint hancúroznak szánkóikkal. Az apa viszont, aki az elmúlt áprilisban mordvin tanulmányait egyelőre lezárta, most szorgalmasan foglalkozik a tatárral és csuvassal, mert azok az emberek, akik ezeket a nyelveket beszélik, Isakly közelében laknak. A munka nyugalját csak a hazuról jövő hírek zavarják meg: ez a legvadabb oroszosítás ideje. „Bárkinek a hangulatát és munkakedvét — írja Paasonen — megbénítanak a hazuról jövő állandó vész hírek. Ha az ember végigolvasta az újságot, az idegrendszere egyideig olyan, mintha szét volna roncfolva, és órákba kerül, hogy csak valamennyire is megnyugtathassa az ember magát.“

*

Kereken egy esztendeig tart ez alkalommal Paasonennek a külső körülmények ellenére is boldog együttléte családjával. A legutolsó lovas- és szánút lehetőségeket felhasználva, Isaklyból mindnyájan Szamárába utaznak, ahol a család szétválik. Április 6-án elindul Paasonenné a gyermekekkel Finnországba, a tót asszony meg Magyarországra. Maga Paasonen vasúton Ufába utazik, onnan pedig tovább Čurajeva cseremiszfaluba.

Ezen a helyen folyó életéről és munkáiról Paasonen egy hónappal később (1900. V. 12.) így ír feleségének:

„Reggeltől estig egy kb. 50 éves cseremisszel együtt cseremiszfalván dolgozom. Frissítőül fát vágok, úgyhogy a két kezem ismét össze van hasogatva, csak az a kár, hogy a fejszék sem igen bírják. Hogy munkaképes maradjak, én is neki fogtam, hogy minden második napon kilovagolok. Van egy kis poroszkáló lovam, amely az én borzalmas súlyom alatt rettentően fujtat. Bár meglehetősen lassan lovagolok, rögtön megizzad. A lovaglás, úgy látom, használ nekem... Különben jól vagyok, csak este nem tudok elaludni — gyakran két óráig is álmatlanul hánykolódom — a favágás ellenére.“

Paasonen testgyakorlataival kapcsolatban megemlítem, hogy erről nekem annak idején O j a n s u u H e n r i k professzor elmondott egy érdekes történetet, amelyet ő magától Paasonentől hallott; ez alkalommal ki akarom ragadni a feledés ködéből. Paasonen a mordvinoknál reggeli testgyakorlatként súlyemelést is végzett. Ezt azonban egy mordvin az ablakon keresztül észrevétlenül meglátta és így mesélte el a faluban: „Csudálatos módon csinálja ez a mi urunk az istentiszteletet.“

Paasonen egyik, 1900 június 13-án Sireliushoz intézett levelében többek között így számol be: „Ebben a cseremiszi faluban összesen kb. három hónapig fogok dolgozni. Ez alatt az idő alatt nem valami sokra lehet jutni, ha az ember megérkezésekor csak egészen rudis járatos a tanulmányozandó nyelvben. Most azonban az összes, korábban nyomtatásban megjelent szótárakat átvettem, és mivel más oldalról is jöttek hozzá szavak, meglehetősen nagy szótáram van, cédulákra elrendezve. Genetz újból felhívott, hogy rögtön nyomassam ki, és meg is ígérte, hogy maga olvassa át a korrektúrát. Ilyen körülmények közt valószínűleg még ittlétem alatt nyomdára készen meg kell csinálnom.¹ — Az utóbbi időben néprajzi anyagot gyűjtöttem. A pogányság itt még gazdag virágjában van, s igen csinos lenne, ha össze lehetne szedni könyörgéseik teljes gyűjteményét. Ezek nagyon hosszúak, a tavaszi szántás kezdetekor elmondott ima 25 percig tartott. A falu főpapja diktálta nekem kevéssel ezelőtt a prédikációját. A vallás konzervatív természetére vonatkozólag itt is lehet kapni adalékokat. Még mindig könyörögnek, hogy az istenek adjanak zsákmányul medvéket, rozsomákokat, hódokat és más állatokat, amelyek ezeken a vidékeken már régesrég kihaltak, és hogy ők vezessék célba a nyilat, jóllehet csak néhány öreg ember emlékszik, hogy valaha egy régi íjat látott. Az éppen most említett ünnep alkalmából 44 különböző istenhez könyörögtek, akik közt mindegyik meghatározott helyet foglalt el az istenek rangsorában. Néhány hét múlva megkezdődik a legnagyobb áldozóünnep — előtte van néhány kicsi —, amelyre kb. 20 faluból gyűlnek össze képviselők és ezen 12—14 napon egymásután lovakat, ökröket stb. áldoznak.“

Erről a nagy áldozóünnepéről Paasonen feleségéhez írt egyik levelében többek közt a következőket közli:

„A szép hosszú, prédikációnyi terjedelmű imát magában az áldozó ligetben jegyeztem fel, ahol egy pap diktálta és a többiek hallgatták és ellenőrizték. Nem tudom, hogy egy más pogány néptől, amelynek semmi irodalma sincs, ismeretes volna-e ilyen nagyszerű és szabályozott istentisztelet, mint itt ezektől a mi fajrokonainktól. — Reggel hat óra tájt még egyszer utoljára el kell mennem a papokhoz a ligetbe.“ Amint látszik, a cseremiszek egyáltalán nem félték az antikrisztustól.

A cseremiszek jelleméről és szokásairól Paasonen igazán előnyös képet nyújt: „A nép jószándékú; gonosztettek, gyilkosságok és lopás szinte egyáltalán nem fordulnak elő. Ebben a volosztban csak egy maréknyi orosz és tatár lakik, de bűnügyekben majdnem csupán ők szerepelnek. A cseremiszek közt általában az iszákosság is kevésbé gyakori, mint az oroszok körében. Kivételként kell mégis megemlítenem

¹ Ez a terv azonban mégsem valósult meg.

a halottakért tartott általános emlékünnepeket, amelyek évente kétszer vannak, mert akkor minden cseremiszi becsületbeli kötelességének tartja, hogy istenigazában leigya magát, és ez a szabadosság mindig három napig tart. A pálinkagőzben aztán elkövetnek néhány gonosztettet is. Legutóbb nálunk egy, az e tavaszi emlékűnnepen elkövetett bűncselekményt vizsgálták ki. A vád az volt, hogy egy szomszéd falubeli cseremiszi leharapta unokatestvére orrát. Én is jelen voltam. A panaszos a corpus delictivel kezében ott volt a helyszínen.“

Paasonennek ugyanebből a leveléből adom a következő szemelvényt, amely a cseremiszek vallási fogalmait élvezetes módon tükrözi vissza : „A cseremiszek szilárdan hiszik, hogy az elhaltak az emlékűnnepeken előjönnek, mely alkalommal őket pálinkával, sörrel és nyalánkságokkal vendégelik meg. A legutóbbi emlékűnnepek alkalmából ellátogattam a szomszéd faluba, hol többek közt egy nagy futtatóversenyt rendeztek. Közben a szobámat kitakarították és íróasztalomon felbukkant egy, akkor már elhalt művelt cseremiszi ismerősöm névjegye, amelyet ez nekem hosszú idővel azelőtt adott. Megjegyeztem tréfásan, miközben megmutattam a névjegyet írástudó nyelv-mesteremnek : „Nézd csak, Pjotr Pavlovics volt itt látogatóban, ő hagyta itt a névjegyet az asztalomon — akár csak egy finom úr!‘ Az ember csakugyan komolyan vette a dolgot, és igyekezett rögtön a konyhába, hogy a csodát elbeszélje!“

*

A magyar Munkácsi Bernáthoz Surgutból írt válaszában, aki Paasonentől Keleti Szemle című folyóirata számára cikket kért, bocsánatot kért, hogy még semmi ilyesmit nem küldött, és okul először „uralaltáji“ restségét hozta fel, másodszor azt a tényt, hogy neki útján semmiféle könyvtár nem áll rendelkezésére, harmadszor pedig : „Továbbá elkövettem azt az elővigyázatlanságot, hogy hároméves utamra ugyancsak részletes és pontosan meghatározott programot tűztem ki; ennek következtében egész idő alatt úgy érzem magam, mint egy hajtóvadászaton és semmi időm sincs másra, csak az örökös gyűjtésre.“

Az utolsó mondat igazán jellemző, mert Paasonen ösztöndíjas ideje igazán egyetlen állandó, szünetnélküli, lélegzet-elállító vadászat volt a kutatási anyag után. Így igyekezett Paasonen, miután cseremiszi programját elintézte, rögtön 1900 július 15-én legtávolabbi munkaterületére, az osztjásokhoz Szibériába. Néhány nap multával, amit Tobolszkban töltött el, elutazott augusztus 1-én az Irtis mellett fekvő Demjanszkoje egyházközségébe, ahol megkezdte az osztják nyelv-kon-dai nyelvjárásának tanulmányozását. Innen költözött át október elején az Ob melletti Surgut városába s magával vitte oda nyelv-mesterét is, aki neki még február végéig e munka céljából

rendelkezésre állott. Aztán kerített magának egy új nyelvmestert, a Jugan melletti osztják vidékről — az Ob egy déli mellékfolyója — és most az ott beszélt nyelvjárás tanulmányozásába vetette magát.

Első helyén, Demjanszkojeban való tartózkodásáról azt írja Paasonen, hogy az „egyhangú munkában telt el, amelyet csak egyszer szakított meg hetenként egy kis vadászkirándulás. Közel félszáz kacsza élete terhelte lelkiismeretemet. A mi viszonyainkkal összevetve, persze sok volt ezekből a madarakból, bár Szibériának ez a vidéke mint mindenféle vadban szegény vidék számít. Itt jó alkalma lett volna az embernek pompás vadászatra, ha csak ideje lett volna. Van nagyobb vad is, medvék, vad rénszarvasok és jávorszarvasok. Ha az ember egy napig ide-oda cserkészik, biztosan kaphat egy rénszarvast puska elé.“

Surgutban kellemes meglepetés várta Paasonent. Így ír róla: „A fiatalember, Karjalainen magister, akit a Finnugor Társaság az osztják tanulmányozására kiküldött, megérkezésem előtt néhány nappal jött ide Surgutba a tomszki kormányzóságból és hasonlóképpen egész nyáron ittmarad. Természetesen örvendetes, ha az ember egy honfitársával összejöhet. Voltunk együtt vadászon is. Mindenesetre lenne itt munka, akár három ember számára is.“

Mivel itt kétszer egymásután említés történt a vadászatról, helyénvaló az a megjegyzés, hogy ez Paasonen kedvelt foglalatosságaihoz tartozott. Rövidlátása ellenére bámulatosan éles lövő is volt. Már kora ifjúságában megragadta az erdő Paasonen lelkét. Egyszer egyetemi hallgató korában ezt írja Helsinkiből szüleinek: „Most is igazi pompás vadászidő van, úgyhogy az otthoni nyulakra kell gondolnom.“ S ugyanennek a levélnek a végén még erre emlékeztet: „Ne felejtétek elmesélni, hogy voltatok-e a vadászon, hogy van Jekku és Lukki¹ stb.“

Kutatóutairól küldött leveleiben Paasonen gyakran említi vadászkirándulásait. Korábbi vadászpajtásának, Sireliusnak, a mordvinok földjéről néhányszor beható lelkes leírást ad egy-egy kirándulásáról, amelyen a zsákmány egyszer 18 nyúlra rúgott. S ezért megkéri: „Nagyon kellemes lenne, ha Mikkelibe utazásodról és vadkacsavadászataidról hallhatnék.“ Paasonen egyszer farkasvadászon is résztvett. Ez keleti szokás szerint úgy folyt le, hogy egy malacot betettek a szánkóba, egy szalmacsomót kötéllel hátul a szánra kötöttek és aztán a malacot vízítatva a falu körül hurcolták.

Paasonen egyik mordvinföldi vadásztársa egy nagybirtok főerdésze, egy német, névszerint Pfandt Albert volt,

¹ Apja vadászkutyaí.

akinek a szomszédságában Paasonen családjával együtt egyideig lakott. Egy kirándulás alkalmával a zsákmány 40 nyúlra és két rókára rúgott. A művelt német család természetesen máskülönben is rendkívül kellemes környezet volt Paasonének számára. Pfandt úr későbbi sorsáról említessék meg, hogy sikerült neki övéivel együtt Németországba menekülni a bolsevista zűrzavarból. És még ma is, nyolcvan éves korában, német hűséggel emlékezik meg újévi lapjain a Paasonen-családról.

Térjünk azonban vissza Paasonen kutatásaira. Hogy esett neki az osztják nyelv elsajátítása? Ez meglehetősen lassan akart kibontakozni, mert „majdnem kétszerannyi időt kívánt, mint egy hasonló munka véghezvitele a többi, nekem azelőtt ismeretlen nyelv esetében“ — vallja meg Paasonen. „Az ok többek között a nyelvmesterek elmaradottságában volt, ez olyan akadály, amellyel az osztják nyelv kutatója majdnem mindenütt szembetalálja magát, s mindenek előtt pedig a nyelvnek fonetikai tekintetben való rendkívül nagy nehézsége.“ „Az első heteket kiejtési gyakorlatokra fordítottam, mert lehetetlen volt elkezdeni a tulajdonképpeni munkát, amíg az ember a hangokat nem tudta megkülönböztetni egymástól“ — írja Paasonen Donner Ottónak.

Úgy látszik, Paasonen nem valami jól érezhette magát Surgutban. A sarki hideg és a sötétség a tél derekán nyilvánvalóan erősen próbára tették idegeit. Az orosz „intelligencia“ paradox szokásaival együtt számára minden más, csaknem vonzó. Az állandó honvágy még éjszakai alvását is elrabolja tőle. A honfitársa társaságában eltöltött karácsonyi ünnep jelent csak egy kis kellemes epizódot. Mindez visszatükröződik Paasonen leveleiben.

1901 január 7-én többek közt ezt írja feleségének: „Igen, most végkép elmúltak a karácsonyi ünnepek, — tegnap volt itt az orosz karácsony, buta látogatásokkal és borra való-kéregtőkkel. A mi karácsonyesténket mi, a két finn együtt ünnepeztük nálam, üldögéltünk és beszélgettünk reggeli három óráig (nátatok ez úgy kb $\frac{1}{2}$ lehetett) és gyakran gondoltunk szeretteinkre. Nagyobb karácsonyi készülődések nem voltak, csak közönséges „hideg asztal“ (természetesen vaj nélkül), ahogy itt már az ember ki tudja állítani. Bizonyos hazai hangulat mégis csak támadt oly módon, hogy az ember egész este saját nyelvén beszélhetett. Máskülönben a szilveszterestét Karjalainennél töltöttem el... Most megint rettenetesen kezdek unatkozni. Az a legrosszabb, hogy este egyáltalán nem tudok elaludni, csak későn, hajnal felé szundítok el. Gondolataim mindig haza vándorolnak és nem engednek álmodni a szememre, érzem, hogy a szívem is milyen nyugtalanul ver. Sajátságos módon nappal mégis meglehetősen friss és munkaképes vagyok. Csak ne volna az utazás olyan szörnyű hosszú és nehézkes,

akkor legalább néhány hétre hazamennék. Igen, egy ilyen útra volna szüksége az idegeimnek.“

„Hú, hogy elidegenít engem ez az orosz élet, annál jobban, minél közelebből megismerem. Az önérzet teljes hiánya az alsó, mindenféle általános és eszmei érdeklődés hiánya a felső rétegekben, ezek az ő ismertető jegyeik. Rang és tele erszény, eszerint ítélik meg az embert. Ha itt valaki általános, jó célokra áldozatot hoz, legnagyobbbízott biztosan azért teszi, hogy érte valamit, pl. kitüntetéset, címet vagy legalább egy köszönőiratot kapjon valami feljebbvalótól, amit aztán az ember a falra akaszthat, vagy pedig éppen kereskedhetik vele az Istennel.“

„A nyomorúság érzése még növekszik itt, ha az ember a bennszülöttek sorsát látja. Az orosz ‚kultúra‘ csak pusztulást hoz rájuk. Bevételeik nem növekednek, sokkal inkább kiadásai, természetesen mindenekelőtt szeszes italokra. Majdnem mind örökre el vannak adósodva az orosz kereskedőknél. Szó sem lehet róla, hogy az adósságot valaha is megfizetnék, de a kereskedő ezzel jó fogást csinál, mert az eladósodott osztják magától érthetően senki másnak nem adhatja el az áruit, csak neki és itt a kereskedő természetesen egyedül határozza meg az árat.“

„A naptár az utolsó postával megjött, hálás köszönet érte! A jövő vasárnap ismét jön a posta, és akkor biztosan hallok részletesebben is a Ti karácsonyi ünnepekről és részt is vehetek rajta, jöllehet ‚post festum‘.“

„Hát, édesem, el kell túrnunk az őszig, aztán már soha hosszabb ideig nem fogunk elválni, ugye?“

Január 21-én ezt írja Paasonen Sireliusnak: „Az ember nyáron és ősszel, különösen a vadász, itt jobban jár, de a mélységes télben kibírhatatlan. Legutóbb hétszámra 40—50 fokos hideget kaptunk, úgyhogy az ember alig mehetett ki az ajtó elé. — Olyan idegeim voltak, mint egy lónak, legalább is ami az alvást illeti, de az utóbbi hetekben majdnem mindig csak reggel felé aludtam el, úgy elfogja az embert a honvágy.“

„Az ünnepnapok miatt az utóbbi időben az élet elég nyugtalan volt. Gyakran fordultak elő meghívások, mindenestre én néhányat nem fogadtam el, s e hanyagság révén kiengesztelhetetlen gyűlöletet vontam magamra, bár hüléses gyöngékedéssel ki tudtam menteni magam. A kártyát mindenütt reggelig verik, mihelyt csak a ‚vacsorát‘ elköltötték; különösen a nők szenvedélyes kártyások. A mi mértékünk szerint itt csak egy finomabb műveltségű familia van, nevezetesen a lengyel születésű békebíróé, aki csak a múlt nyáron költözött idei. Már ebben az évben azzal fenyegetőzik, hogy cakompakkostól visszavándorol. A szerencsétlen asszony nem szenved a sургuti életet, mert itt nincs megfelelő társasága. A férfi azt pana-

szolta, hogy feleségének időközönként „rohamai” (pripadki) vannak. Igen, ez a puszta város úgylátszik, különösen alkalmas arra, hogy az embereket lehangolja. Ami a földi létet illeti, még csak hagyján; aki a keletoroszországi falvak vidéki idilljét megkóstolta, e tekintetben nem nagyon vet semmit Surgut szemére.“

Bizonyos „meghívások” azonban mégis rendkívül érdekesek voltak Paasonen és Karjalainen számára. Egy ottani kereskedő megtudta, hogy az egyik szomszéd falu osztjájai medveünnepet tartottak, s meghívta őket, tekintsék meg. Paasonen a következőkben tudósít erről az eseményről:

„Másfél héttel ezelőtt innen huszonöt versztnyi távolságra voltam a medveünnepen. Igen szórakoztató ünnep volt. Számítalan melodramaszerű jelenettel folyik az ünnepség (ezek a szertartások három napig tartottak, s ezalatt összesen 400 jelenetet játszottak le, de számuk ezerre is növekedhetik). Faháncsálarccal az arcuk előtt és a legkülönbélebb módon öltözve, időről-időre bejönnek a játékosok az ünnepi szobába, amelyben a medve feje, rendkívül csinosan feldíszítve, egy nyugvóágyra van letéve; az egyik énekszó és élénk mozdulatok közben valamilyen jelenetet ad elő az osztjások életéből, ismét aztán valami komikus vadászatot, miközben a többiek némán követik őt mozgásaikkal, azonban vannak párbeszéddek is beiktatva. Az egyik sarokban *dombra*-(hárfa-)játékos ül, aki, mikor a játékosok táncolva fellépnek és ismét elvonulnak, valami indulófélét játszik. A nézők reggeltől estig némán ülnek, legtöbbször, mintha kővé váltak volna, csak néha éri el egy fellépő játékos tréfája, hogy szájuk nevetésre húzódik.“

Karjalainen ugyanezt az ünnepséget részletesebben leírta egyik érdekes levelében, amely a *Siperian matkoilta sata kirjettä* (Száz levél a szibériai utazásokról) című gyűjteményben (l. 174—179) jelent meg.

*

Kutatásai folyamán ismeri csak meg teljesen Paasonen az osztják munkaterület méretét és nehéz voltát. „Itt számításaim szerint akadna munka legalább 8 esztendőre (t. i. az egész osztják területen). De ezt az országos vásárt nemsokára itthagynom, mihelyt a Finn-ugor Társaság egy saját emberét ideküldi.“ A Szibériában elvégzendő munkákra Paasonen csak az augusztusig való időt tartotta fenn. Ezért azt a gondolatot, hogy az északi osztjásokhoz is elmenjen, el kellett ejteni. De jellemző volt Paasonen kutatói buzgalmára, hogy ezzel szemben komolyan tervbevett egy kerülőt a vogulokhoz, hogy néhány hét alatt az ő nyelvükkel is *saját fülével* megismerkedjék. A hivatalos útitervhez tartozott a tobolszki tatárok nyelvének tanulmányozása is. Paasonen mégis mindenek

előtt tavasszal, rögtön a jégzajlás után, a Jugan mentén és az Ob közelében lakó osztjákokhoz akart vándorolni, hogy néprajzi anyagot gyűjtsön. „Kár — mondja —, hogy a Jugan szűnyogjai miatt igen rossz hírű; egy olasz, aki néhány évtizeddel ezelőtt ezen a vidéken volt néprajzi úton, azt írja, hogy Dante bizonyára alaposabban ábrázolhatta volna meg poklát, ha szűnyogos időben felkereste volna a Jugánt!”

Mindezek a tervek azonban semmivé lettek, amikor a következő postával május végén az a hír érkezett Helsinkiből, hogy az egyetemen nemsokára megürül a finnugor nyelvészet tanári állása, mivel tulajdonosa, Genetz Arvid kineveztetett a szenátus tagjává. Hogy erre pályázhassék, haladéktalanul vissza kellett térnie Paasonennek hazájába. Május 30-án indult el Surgutból, Tomszkon keresztül, ahova június 5-én érkezett meg, utazott tovább és június 18-án érkezett meg Finnországba.

De már pontosan egy hónappal később ismét felkészült Paasonen az útra. Ősztöndíját, mindenek előtt mordvin kutatásai céljából, egy évre meghosszabbították. Ebből az időből csaknem három hónapot anyaggyűjtésre fordított, ráadásul még egy utolsó körutat is tett szeretett mordvinjai közt. A megmaradó időre Kazánban telepedett le. Előbb azonban Nizsnij-Novgorodba utazott, hogy elhozza feleségét, aki elhatározta, hogy gyermekeivel együtt ismét vállal minden kényelmetlenséget, amit egy idegen országban való tartózkodás jelentett. A család szép időben eltelt együttes utazása Kazánból a Volga vizén kellemes volt. „Itt az oroszok földjén nem sok dícsérnivaló van” — írja Paasonen —, „de a nagy volgai gőzösöknek igazságot kell szolgáltatni. A második osztály nagyon kedélyes és tiszta is; hogy fülkénkben néhány molylepkét és egy poloskát találunk, az hozzátartozik a dologhoz”

безъ клоповъ нель (poloskák nélkül nem megy meg) — fűzi hozzá Paasonen, valószínűleg egyik irónikus útitársát idézve.

Kazáni tartózkodását Paasonen anyaggyűjteményei rendezésére, valamint összehasonlító kutatásokra fordította. E munkáiról mondja egyik levelében: „Főmunkám egy összehasonlító mordvin szótár és egy hangtan lesz. Ebben össze fogom állítani mindazokat a mordvin szavakat, amelyeknek egy vagy több rokon nyelvben megfelelőik vannak. Csak attól félek, hogy a mű oly óriási módon felduzzad, hogy az ember kellő időre nem tudja elkészíteni.”

A félelem tényleg indokoltnak nyilvánult: a mű sohasem készült el.

A kazáni időszokról ezt írja Paasonen: „Itt még mindig csendes, egyforma, házias életet élünk, azonban ez semmiesetre sem unalmas, mivel az embernek a munkából bőven kijut és a gyerekek kedvessé teszik az otthont.”

A következő év májusának a végén visszatért a család, végül augusztus utolján maga Paasonen is Finnországba.

*

Ezzel aztán lezárultak Paasonen vándorlásai. Csekély megszakításokkal összesen ötöt áldozott rájuk élete legszebb éveiből. Kutatásait részben nagyon nehéz külső körülmények és nagy személyes lemondások árán végezte. Nagyszerű módon osztotta meg ezeket a nélkülözéseket és enyhítette a nehézségeket a kutató önfeláldozó élettársa, fajrokonaink nemes leánya, aki ezért mély tiszteletünket és forró hálánkat érdemli.

Ha azonban a nehézségek nagyok is voltak kutatónk számára, az útjain szerzett zsákmány kitűnő volt. Csupán a szótári és nyelvtani anyag, amit Paasonen az általa megvizsgált sok nyelvből kibányászott, mind minőségénél, mind pedig terjedelménél fogva a legértékesebbekhez tartozik a maga területén. S még magasabbra kell értékelnünk érdemeit, amit a mordvinok és más népek sokoldalú néprajzának kutatójaként szerzett. Ezenkívül ennek az anyagnak a nagy része a legutolsó órában került tető alá. Erről Paasonen maga nyilatkozik a Finn-ugor Társasághoz intézett egyik útijelentésében: „A mordvin ének nemsokára teljesen elnémul; az ifjúság kizárólag orosz dalokat énekel. Több, általam feljegyzett áldozati ima csak egyetlenegy aggastyán emlékezetében maradt meg, aki azokat csakhamar sirba vitte volna magával.“ Ezeket a szavakat 41 évvel ezelőtt mondták ki. Ha elképzeljük, hogy utána megértük a világháborút, hogy az orosz forradalom gőzhengere a Paasonen által megvizsgált népek lakóhelyein is átvonult és az emberi élet összes területeit feldúlta, s hogy hosszú ideje egyetlenegy külföldi kutatót sem engedtek be ezekre a vidékekre, akkor fel tudjuk mérni, mekkora értékeket mentett meg Paasonen a mi tudományunknak.

Paasonen számára személy szerint az volt az utazások sajnálatos következménye, hogy nyilvánvalóan gyengítették erőit. Paasonen egészsége sohasem lehetett olyan erős, amint az ember legalább is külseje alapján férfikora idején gondolhatta. Már a diákkorából való levelezésében vannak erre vonatkozó utalások. 1886 áprilisában ezt írja szüleinek: „Bár nem vagyok éppen beteg, mégis mindig kínoz valami betegség és érzékenység. Milyen jó, hogy sikerült ilyen meleg szobát kapnom, mert a lábam bizony állandóan fázik. A testem nincs egészen rendben, vérszegénység és abból eredő gyengeség bágyasztja. Még bundában is hűvös van.“ Ugyanazon a tavaszon letett egy vizsgát és erre „többet olvasott, mint ahogy az ember ilyen gyengeség mellett hihette volna. Most, ahogy túlvan rajta az ember, olyan megviseltnek érzi magát, hogy alig bírja összpontosítani a gondolatait, ha egy könyvet vesz a kezébe. Nagyon jól megfigyeltem, most nem volnék képes rá, hogy

hosszabb ideig igazán megfeszített erővel tanuljak, ahogy a vizsgaidő alatt szükséges." Paasonen aztán nyáron el is utazik Norvégiába és gyógykezelésben részesül, amelynek meg is állapíthatja felfrissítő hatását.

A kutatóutakról, valamint a későbbi időből származó levelek is megemlítik egészségének ingadozását. 1903 januárjában ezt írja Paasonen Munkácsinak: „Mostani állásom nem sok időt igényel a maga számára, úgyhogy marad valami tudományos irodalmárkodásra is, de munkaerőm nem futja messze — bizonyára egyik következménye évekig tartó Odisszejám alatt végzett idegmarcangoló munkálkodásomnak.” Ugyanennek az évnek decemberében ezt írja: „A tavasszal különben egy ‘nagy fáradtság’ fogott el, amiből csak lassanként épültem fel.” Aztán 1911-ben: „Saját munkaerőm, sajnos, még mindig meglehetősen gyenge.” És 1913-ban: „Sajnos, közölnöm kell, hogy idegeim az utóbbi hetekben nem engedték meg, hogy dolgozzam. Egy hét múlva, remélem, ismét tollat foghatok.”

Tehát Paasonen is azoknak a sorába tartozik, akik egészségüket kutatóutakon áldozták fel, mint többek között Castrén, Reguly, Porkka, Pápay,¹ Karjalainen és Donner, hogy csak a már elhunytakat említsük.

*

Hogy Paasonen kutatóutairól adott képem ne maradjon hiányos, röviden meg kell emlékeznem útizsákmányának a sorsáról is. Ez alkalommal eltekintek Paasonen nyelvtörténeti és etnológiai kutatásaitól, jöllehet ezek is az útizsákmányhoz tartoznak annyiban, hogy jelentős részben az utazás alatt gyűjtött anyagon alapulnak, amely e munkákra gyakran ösztönzéseket, valamint termékenyítő gondolatokat is adott.

Anyaggyűjteményeiből igazán keveset tudott Paasonen kiadni: két kötetnyi mordvin népköltészeti anyagot, a „Proben der mordwinischen Volksliteratur“-t, egy tatár dalgyűjteményt „Tatarische Lieder“ címen, és egy csuvas szótárt „Csuvas szójegyzék“ címen. A többi anyag még mind kiadatlan volt, amikor a nagy kutató, tudományunk pótolhatatlan kárára, oly túlságosan korán elszólított az életről.

Most meg kellett kísérelni, hogy az elárvult gyűjteményeket idegen kéz által adassák ki. Köztük elsőnek Paasonen „Ostjakisches Wörterbuch“-ja jelent meg. Ezt 1926-ban az elhunyt tanítványa és hű barátja, Donner Kai adta ki,

¹ Egy, a cseremiszek földjéről, 1900 májusából származó levelében megemlíti Paasonen, hogy Pápay beszélte el neki, hogy ő egy szibériai útján szerzett reumában és szívrohamban szenved.

aki most szintén elköltözött körünkből. Donner előzőleg nem foglalkozott az osztjákkal, azonban, mint az északnyugati szibériai nyelvek kutatója és ismerője, bizonyos fokig hivatottabb volt erre a munkára, mint bárki, aki a helyszínen nem járt. Nagy hálával tartozunk neki munkájáért és azért a gyorsaságért, amellyel a még mindig ismeretlen finnugor nyelvre vonatkozó értékes forrásművet hozzáférhetővé tette a tudomány számára.

Paasonen mordvin anyagának szerkesztési munkájával a Finn-ugor Társaság az 1932. évben Ravila Pál professzort bízta meg. Szerencsésebb választást gondolni sem lehet. Paasonen után Ravila az egyetlen mifajunkbeli kutató, aki a mordvinok körében nyelvi kutatásokat végzett. Minthogy Paasonen szövegei teljesen fordítás nélkül maradtak, az élő nyelv ismerete elengedhetetlen feltétel volt a kiadó számára. „Mordwinische Volksdichtung“ címen már három kötet szöveg jelent meg, együttvéve több mint 1500 lap, a negyedik kötet nyomdára kész állapotban van, az ötödik és a hatodik kötet, amely Paasonen paraszt ösztöndíjasainak a gyűjteményeit fogja tartalmazni, hasonlóképpen a befejezéshez közeledik. Emellett már alaposan előrehaladtak egy hatalmasan feldagadt mordvin szótár előmunkálatai. Említtessék meg végül, hogy Ravila professzor, munkája mellett, két tehetséges tanítványát is kiképezte a mordvin nyelv szakértőjévé, akiknek hivatása lesz kiegészíteni nyelvészeinknek az utóbbi időben erősen ritkuló sorait.

Paasonen cseremisiz gyűjteményeinek a kiadása Siro Pál magisterre hármlott. Ő 1936 őszén fogott a munkához, és már 1939 elején nyomtatásban megjelent a „Tscheremissiche Texte“ című gyűjtemény. Ezután indult meg a cseremisiz szótár szerkesztése.

Paasonen csuvas és miseri-tatár szövegeinek a kiadását Karahka Eino magister kapta feladatul 1937 novemberében. Az előbbi gyűjtemény már készen van, kefelevonatban.

Mindazonáltal a szóban lévő munkák e pillanatban szünetelnek. Az összes szerkesztők: Ravila és mindkét munkatársa, valamint Siro és Karahka 1939—1940. évi téli háborunk idején a tűzvonalban harcoltak és a mostani háborúban ismét ott vannak, hogy a barbár ellenséget elűzzék határainkról. De reméljük, hogy a háború nemsokára be fog fejeződni és vitéz nyelvész-harcosaink visszatérhetnek folytatni félbenmaradt munkáikat.

Különös érdeklődés várta a mordvin mitológiának egy Paasonen kezétől származó feldolgozását. Erre a célra ő gazdag és értékes anyagot gyűjtött és nagy gonddal, többek között széleskörű irodalmi tanulmányokkal készült kiadására. Az ezirányú reményeket azonban megsemmisítette a halál.

Ma annál nagyobb meglepéssel közölhetjük, hogy a mű már kéziratban le van zárva. Társaságunk ösztönzésére Harva Uno professzor, Paasonen egykori tanítványa, legjobb különleges kutatónk a hiedelemtudomány terén, az elhunyt eredeti anyaggyűjteményei és a Paasonen egyetemi előadásairól készített jegyzetek alapján összeállított egy mordvin mitológiát.

Mindezek után már csak Paasonen osztják népköltészet gyűjtései maradnak kiadatlanul. Ehhez a munkához is hozzá lehet fogni, mielőtt az elhunyt Karjalainen K. F. osztják szótára — amely az 1919. év óta munkában van — a közel jövőben megjelenik.

A Paasonen összes anyaggyűjteményeinek kiadására vonatkozó terv tehát ily módon világos. Ennek a befejezése bizony még sok munkát és anyagi kiadást követel. De ezt nekünk a nehéz időkkel nem törődve meg kell valósítanunk. Erre kötelez bennünket tudományunk érdeke, valamint a tisztelet legnagyobb finnugristánk emléke iránt.

Helsinki.

Kannisto Artúr.